

ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ - Η Ελλάδα ταξιδιωτικός ως προορισμός

I. Βιργίλιος

1. Βιογραφία
2. Τα έργα του Βιργίλιου
3. Αινειάδα

II. Ρωμαίοι επισκέπτες στην Αθήνα και τους Δελφούς (1^{ος} έως 3^{ος} μ.Χ. αιώνας)

A. Γενικά

B. 1^{ος} και 2^{ος} μ.Χ. αιώνας

1. Κορνήλιος Σύλλας
2. Ο Καίσαρας - Ο Αντώνιος
3. Ο Αύγουστος
4. Αντώνιος Πίος
5. Ο Μάρκος Αυρήλιος και ο Λούκιος Βέρος στην Αθήνα
6. Ηρώδης ο Αττικός
7. Κόμοδος και Σεπτίμιος Σεβήρος

Γ. 3^{ος} μ.Χ. αιώνας

ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

I. Βιργίλιος

Ο Πόπλιος Βιργίλιος Μάρων (*Publius Vergilius Maro*, 15 Οκτωβρίου 70 π.Χ - 19 π.Χ), γνωστός ως Βιργίλιος είναι λατίνος ποιητής. Το σημαντικότερο έργο του είναι η *Αινειάδα* και θεωρείται το κορυφαίο έπος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

1. Βιογραφία

Ο Βιργίλιος γεννήθηκε στο χωριό Andes, κοντά στην πόλη Μάντουα στη σημερινή βόρεια Ιταλία. Οι γονείς του ήταν ταπεινής καταγωγής, χωρικοί, ωστόσο φρόντισαν να λάβει την καλύτερη δυνατή μόρφωση. Μέχρι την ηλικία των δεκαέξι ετών, εκπαιδεύεται στην Κρεμόνα και αργότερα στέλνεται στο Μιλάνο για ευρύτερες σπουδές. Την εποχή αυτή δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ελληνική και τη λατινική φιλολογία. Σε ηλικία 18 ετών βρίσκεται στη Ρώμη όπου σκοπεύει αρχικά να σπουδάσει Ρητορική, Ιατρική και Αστρονομία. Σύντομα το ενδιαφέρον του επικεντρώνεται στη Φιλοσοφία και έτσι επισκέπτεται τη Νάπολη όπου, γίνεται μαθητής του επικούρειου φιλοσόφου Σείρωνα. Παράλληλα διδάσκεται και ελληνικά. Την ίδια εποχή ο Βιργίλιος ξεκινά να γράφει τα πρώτα του ποιήματα και σταδιακά αφοσιώνεται ολοένα και περισσότερο στην ποίηση. Επιστρέφοντας στη Ρώμη, ο Βιργίλιος συνδέεται φιλικά με τον Μαικήνα (*Gaius Maecenas*), πλούσιο Ρωμαίο και προστάτη των καλλιτεχνών. Από το 39 π.Χ., ο Βιργίλιος ανήκε στον κύκλο ποιητών του Μαικήνα, ενώ παράλληλα είχε φιλικές σχέσεις και με τον Αύγουστο Καίσαρα.

2. Το έργο του Βιργίλιου

Στα σημαντικότερα πρώιμα έργα του Βιργίλιου, ανήκουν οι *Εκλογές (Eclogae)*, μια συλλογή ποιημάτων βουκολικού περιεχομένου, γραμμένα την περίοδο 42-39 π.Χ. Μετά την ολοκλήρωση των *Εκλογών*, στο διάστημα 39-29 π.Χ., έγραψε τα *Γεωργικά (Georgica)*, ένα αγροτικό ποίημα συνολικά τεσσάρων τόμων, αφιερωμένο στον Μαικήνα και στο οποίο περιγράφονται η ζωή και η εργασία των αγροτών της εποχής.

Αινειάδα

Η *Αινειάδα* αποτελεί το σημαντικότερο έργο του Βιργίλιου. Το έργο αυτό, του ανατέθηκε από τον Οκταβιανό, πρώτο Ρωμαίο αυτοκράτορα. Στους χρόνους της διακυβέρνησης της αυτοκρατορίας από τον Αύγουστο η λογοτεχνία τίθεται στην υπηρεσία του κρατικού μεγαλείου. Τότε γράφτηκαν τα μεγαλύτερα έργα της λατινικής λογοτεχνίας. Η *Αινειάδα* αποτελεί ένα επικό ποίημα μεγάλης ιστορικής σημασίας, που καταξίωσε τον Βιργίλιο ως μείζονα ποιητή μια και μέσω αυτής εκφράστηκε η ιδεολογία της Ρωμαϊκής Οικουμένης.

Απόσπασμα: ο Αγκίσης, πατέρας του Αινεία, από τον Κάτω Κόσμο προφητεύει στο γιο του το μέλλον των Ρωμαίων. «Τεχνίτες με δεξιοτεχνία μεγάλη θα δώσουν ζωή στο χαλκό, άλλοι θα φτιάξουν ζωντανές μορφές από μάρμαρο, πιστεύω, θα σκεφτούν για την προέλευση του κόσμου, θα καταγράψουν την κίνηση του ουρανού και την πορεία των άστρων. Αλλά εσύ, Ρωμαίε, να θυμάσαι ότι θα κυβερνάς τους λαούς, θα βάλεις τα θεμέλια της ειρήνης, για τους ηττημένους θα φανείς μεγαλόψυχος αλλά για τους υπερόπτες εκδικητής, αυτές θα είναι οι δικές σου ασχολίες».

Βιργίλιος, *Αινειάδα*, VI, 847-852

Το έργο ολοκληρώθηκε σε ένα διάστημα περίπου δέκα ετών και περιγράφει μέσα σε συνολικά δώδεκα τόμους το ηρωικό έπος του Αινεία, ο οποίος μετά την πτώση της Τροίας, ταξιδεύει και φθάνει μετά από πολλές περιπέτειες στην Ιταλία, όπου και ιδρύει τη Ρώμη. Τα έξι πρώτα βιβλία της *Αινειάδας* είναι γραμμένα στο πρότυπο της Οδύσσειας του Ομήρου, ενώ τα υπόλοιπα έξι

ακολουθούν το παράδειγμα της *Ιλιάδας*. Η *Αινειάδα* συμβόλιζε ουσιαστικά την ιστορική αποστολή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και γι' αυτό μετατράπηκε σε εθνικό έπος. Η *Αινειάδα* είναι ένα από τα καλύτερα επικούρικα ποιήματα της ρωμαϊκής ποίησης. Μιμείται, βέβαια, τα έπη του Ομήρου, αλλά κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το λυρισμό και τη θαυμαστή περιγραφική δύναμη του ποιητή Βιργίλιου, που τη σύνθεσε. Η «*Αινειάδα*» γράφηκε σε μια εποχή, που η Ρώμη κυριαρχούσε και που οι αυτοκράτορες της διέδιδαν ότι η καταγωγή τους ξεκινούσε από θεούς και ήρωες. Στο ποίημα διακρίνεται καθαρά το βαθύ θρησκευτικό συναίσθημα και περιγράφονται με αφάνταστη δύναμη οι περιπέτειες του Αινεία, του ήρωα της Τροίας, ο οποίος έφυγε μετά την άλωση της πατρίδας του από τους Έλληνες και έπειτα από πολλές περιπέτειες έφτασε στην Ιταλία, όπου ίδρυσε το κράτος των Λατίνων. Η ζωή και οι άθλοι του Αινεία ήταν αγαπητό θέμα στους ζωγράφους και στους αγγειογράφους, που τους απεικόνιζαν στα έργα τους. Ο Βιργίλιος πέθανε το έτος 19 π.Χ ενώ επισκεπτόταν την Ελλάδα. Συγκεκριμένα στη διάρκεια επίσκεψής του στα Μέγαρα αρρώστησε από ελονοσία και πέθανε μετά την επιστροφή του στη Νάπολη στο σημερινό Μπρίντζι. Στη διαθήκη του Βιργίλιου υπήρχε εντολή να μην δημοσιευτεί η *Αινειάδα*, ωστόσο ο Αύγουστος Καίσαρας διέταξε τη δημοσίευσή της αναγνωρίζοντας την μεγάλη αξία του έργου.

Εργογραφία

Appendix Vergiliana (50 π.Χ)

Εκλογές (42 π.Χ) -- 10 βιβλία

Γεωργικά (29 π.Χ) -- 4 βιβλία

Αινειάδα (19 π.Χ) -- 12 βιβλία

II. Ρωμαίοι επισκέπτες στην Αθήνα και τους Δελφούς (1^{ος} έως 3^{ος} μ.Χ. αιώνας)

A. Γενικά

Οι περισσότεροι από τους πρωταγωνιστές των Ρωμαϊκών εμφυλίων πολέμων του 1^{ου} αι. π. Χ. επισκέφθηκαν την Αθήνα ή ανακηρύχθηκαν κάτοικοι της σε ένδειξη συνήθως αναγνώρισης από μέρους της του έργου τους. Η Ελευσίνα χώρος απόλυτης ιερότητας στην αρχαιότητα λόγω των Ελευσίνιων μυστηρίων που τελούνταν εδώ συνεχίζει να προσελκύει μελλοντικούς μυητές, μεταξύ των οποίων ήταν ο Σύλλας, ο Κικέρωνας, ο Αττικός και ο Μάρκος Αντώνιος. Στην Αθήνα μητρόπολη πάντα της φιλοσοφικής διάνοησης και σκέψης υπάρχουν φιλοσοφικές σχολές όπου συγκεντρώνονται μαθητές όπως ο Κικέρωνας, ο ξάδερφός του Λούκιος, ο Πομπόνιος ο Αττικός και οι γιοι Ρωμαίων αριστοκρατών και γερουσιαστών, οι οποίοι έρχονταν εδώ για να ακούσουν τις ομιλίες (διδασκαλία) των μεγάλων φιλοσόφων της εποχής του Αντίοχου, του Φαίδρου και του Ζήνωνα. Ο μεγάλος ποιητής Οβίδιος επίσης συμπλήρωσε τις σπουδές του στην Αθήνα. Το ένδοξο παρελθόν της ήταν ένα σημαντικό βήμα για το «Μεγάλο Ταξίδι» στις κυριότερες πόλεις της Ευρώπης κάθε Ρωμαίου.

B. 1^{ος} και 2^{ος} μ.Χ. αιώνας

1. Κορνήλιος Σύλλας

Ο Κορνήλιος Σύλλας μπήκε στην Αθήνα ως κατακτητής τον Μάρτιο του 86 π. Χ. με ανθρωποσφαγές σε βάρος του πληθυσμού και υλικές καταστροφές. Αν και είχε στηθεί ένα βήμα στην Αγορά για τους Ρωμαίους στρατηγούς, δείγμα υποταγής της πόλης, η Αθήνα είχε λόγω του παρελθόντος της την προνομιακή κατ' εξαίρεση ιδιότητα της ελεύθερης πόλης. Μετά από κάποια χρόνια και συγκεκριμένα το 84 π. Χ. περνώντας από δω ο Σύλλας συγκέντρωσε ένα πλήθος αντικειμένων τέχνης συμπεριλαμβανομένων και στηλών από το Ολυμπείο, για να σταλούν στη

Ρώμη. Η ενέργεια του αυτή απογύμνωσε την πόλη από σημαντικούς θησαυρούς και έμεινε ως έντονα λυπηρή ανάμνηση τα επόμενα χρόνια. Παρά τη ληστική συμπεριφορά όμως του Σύλλα η Αθήνα δείχνει σημάδια έντονης οικονομικής δραστηριότητας στο διάστημα που ακολουθεί έως τα χρόνια του Αυγούστου. Ο ίδιος ο Σύλλας το 62 π. Χ. δώρισε στην πόλη 50 τάλαντα με σκοπό την αποκατάσταση των ζημιών, που της είχε προξενήσει και αυτό κατά διάρκεια ενός ταξιδιού του στην Αθήνα, ενώ επέστρεφε από κάποια αποστολή του στην Ανατολή. Η χειρονομία του αυτή σκόπευε στην συγκεκριμένη περίπτωση στην προστασία των τεχνών.

2. Ο Καίσαρας 100-44 π.Χ. - Ο Αντώνιος

Ο ρωμαίος πολιτικός και στρατιωτικός Γάιος Ιούλιος Καίσαρας καταγόταν από οικογένεια πατρικίων της γενιάς των Ιουλίων. Παρά τη θρυλική όμως καταγωγή του η οικογένεια του δεν ήταν ούτε πλούσια ούτε είχε μεγάλη πολιτική επιρροή. Τις πολιτικές τύχες του καθόρισε περισσότερο η συγγένειά του με τον στρατηγό και πολιτικό αναμορφωτή Γάιο Μάριο. Το 86 π.Χ. ξέσπασε στη Ρώμη ο εμφύλιος πόλεμος και η οικογένεια του Καίσαρα βρέθηκε στην πλευρά του Μάριου και των Λαϊκών (Populares). Έτσι όταν επικράτησε, λοιπόν, ο Σύλλας με τους Αριστοκρατικούς (Optimates) και άρχισε τις διώξεις των αντιπάλων του, διέταξε το τον 18χρονο Καίσαρα να χωρίσει τη σύζυγό επειδή ήταν κόρη του ισχυρότερου υποστηρικτή του Μάριου. Ο Καίσαρας αρνήθηκε να υπακούσει, έφυγε από τη Ρώμη και κατατάχθηκε στον στρατό. Στις πρώτες εκστρατείες όπου έλαβε μέρος, στην Ασία και στην Κιλικία, ο νεαρός Καίσαρας έδειξε αμέσως τα εξαιρετικά στρατιωτικά του προσόντα.

Μετά τον θάνατο του Σύλλα ο Καίσαρας επέστρεψε στη Ρώμη και ξεκίνησε την πολιτική του σταδιοδρομία με τους λόγους εναντίον των συνεργατών και οπαδών του Σύλλα. Για να τελειοποιήσει τη ρητορική του ταξίδεψε στη Ρόδο όπου δίδασκε ο διάσημος ρητοροδιδάσκαλος Απολλώνιος ο Μόλων. Καθώς όμως ταξίδευε προς τη Ρόδο τον απήγαγαν πειρατές οι οποίοι ζήτησαν λύτρα για να τον ελευθερώσουν. Τα λύτρα πληρώθηκαν, ο Καίσαρας ελευθερώθηκε αλλά αμέσως οργάνωσε μια μικρή ναυτική δύναμη, καταδίωξε τους πειρατές, τους συνέλαβε και τους σταύρωσε. Το 68 π.Χ. ο Καίσαρας εκλέχθηκε ταμίας και στάλθηκε να ασκήσει τα καθήκοντά του στη ρωμαϊκή επαρχία που περιελάμβανε τη σημερινή Πορτογαλία και τη νότια Ισπανία. Επιστρέφοντας στη Ρώμη εκλέχθηκε το 65 π.Χ. αγορανόμος, υπεύθυνος των δημοσίων έργων, των αγορών και των θεαμάτων. Για να κερδίσει την εύνοια του λαού της Ρώμης διοργάνωσε διάφορα πολυδάπανα θεάματα τα οποία πλήρωσε ο ίδιος με δανεικά. Στο τέλος της θητείας του είχε τόσο πολλά χρέη ώστε κινδύνευσε η πολιτική του σταδιοδρομία.

Ωστόσο με τα θεάματά του ο Καίσαρας είχε γίνει τόσο δημοφιλής ώστε το 63 π.Χ. εκλέχθηκε Μέγας Ποντίφιξ, δηλαδή αρχιερέας με εξουσία επί των θρησκευτικών θεμάτων. Αλλά στην καινούργια του θέση ο Καίσαρας ξεκίνησε με ένα σκάνδαλο. Μετά το θάνατο της πρώτης γυναίκας του, ο Καίσαρας είχε παντρευτεί την Πομπηία, εγγονή του Σύλλα. Ως σύζυγος του Μεγάλου Ποντίφικα η Πομπηία είχε καθήκον να διοργανώνει τις ετήσιες εορτές προς τιμήν της Καλής Θεάς στις οποίες απαγορευόταν αυστηρά η συμμετοχή ανδρών. Ωστόσο ο διαβόητος πολιτικός Κλόδιος, μεταμφιεσμένος σε γυναίκα, μπήκε στο σπίτι του Καίσαρος όπου ετελούντο τα μυστήρια της θεάς, πιθανώς με τη συναίνεση της Πομπηίας, όπως ισχυρίστηκαν μερικοί, επειδή ενδεχομένως ήταν ερωμένη του. Ο Καίσαρας, μολονότι υπερασπίστηκε τη σύζυγό του στο δικαστήριο και πέτυχε την αθώωσή της, τελικά τη χώρισε επειδή *«η σύζυγος του Καίσαρος δεν πρέπει μόνο να είναι τίμια αλλά και να φαίνεται»*.

Συμμαχώντας με τον πολιτικά ισχυρό Πομπήιο Μάγνο και τον πάμπλουτο Κράσσο ο Καίσαρας κατόρθωσε να εκλεγεί ύπατος για το έτος 59 π.Χ. Η συμμαχία της Πρώτης Τριανδρίας επικυρώθηκε με τον γάμο του Πομπηίου με τη μοναχοκόρη του Καίσαρος Ιουλία. Κατά την υπατεία του ο Καίσαρας φρόντισε να ψηφισθούν νόμοι που ικανοποιούσαν αιτήματα του Πομπηίου: παραχώρηση γαιών στους βετεράνους του και επικύρωση των διοικητικών του μέτρων στην Ανατολή. Επίσης ο Καίσαρας κατόρθωσε να ψηφισθούν νόμοι οι οποίοι περιόριζαν τις οικονομικές ατασθαλίες των διοικητών των ρωμαϊκών επαρχιών. Εξάλλου ο Κράσσος με τα χρήματά του και ο Πομπήιος με την πολιτική επιρροή του μπόρεσαν να εξασφαλίσουν στον Καίσαρα, μετά το τέλος της υπατείας του, το αξίωμα του ανθύπατου της Γαλατίας και το δικαίωμα

της στρατολόγησης λεγεώνων και της διεξαγωγής πολέμων. Επί επτά περίπου χρόνια ο Καίσαρας έκανε νικηφόρες εκστρατείες εναντίον των Γαλατών, των Ελβετών, των Βέλγων, των Σουήβων, των Κελτών και των Βρετανών.

Μολονότι βρισκόταν σε συνεχή πόλεμο ενημερωνόταν για τα πολιτικά πράγματα στη Ρώμη. Από την άλλη η δόξα του άρχισε να ανησυχεί τον Πομπήιο. Το 54 π.Χ. πέθανε η σύζυγος του Πομπήιου Ιουλία και έτσι κόπηκαν οι συγγενικοί δεσμοί του με τον Καίσαρα ενώ την επόμενη χρονιά σκοτώθηκε και ο Κράσος. Έτσι η Τριανδρία διαλύθηκε και οι σχέσεις του Πομπήιου και του Καίσαρος εντάθηκαν σε επικίνδυνο βαθμό. Ο Πομπήιος προσεταιρίστηκε τους αριστοκρατικούς οι οποίοι με ομάδες μισθοφόρων είχαν εξαπολύσει τρομοκρατία στη Ρώμη. Το 52 π.Χ. η Σύγκλητος με τη βοήθεια του Πομπήιου πέρασε νόμους που υποχρέωναν τον Καίσαρα να παραιτηθεί από τη διοίκηση των επαρχιών που είχε κατακτήσει για να μη χαρακτηριστεί «εχθρός του κράτους». Ο Καίσαρας απάντησε με έναν έξυπνο ελιγμό: πρότεινε να διαλύσει τον στρατό του και να παραιτηθεί από διοικητής με την προϋπόθεση ότι ο Πομπήιος θα διέλυε τον δικό του. Αλλά ο Πομπήιος, αντί να διαλύσει, αύξησε τον στρατό του.

Ο εμφύλιος πόλεμος ήταν πλέον αναπόφευκτος. Τη νύχτα της 10ης προς την 11η Ιανουαρίου του 49 π.Χ. ο Καίσαρ πέρασε τον ποταμό Ρουβίκωνα, το βόρειο όριο της αποστρατοποιημένης ζώνης στην Ιταλία, όπου απαγορευόταν διά νόμου στους ρωμαίους στρατηγούς να μπαίνουν με τον στρατό τους, αναφωνώντας στα ελληνικά τον στίχο του Μενάνδρου «*ανερρίφθω κύβος*», τον οποίον ο Σουητώνιος αναφέρει ως «*jacta alea est*» («*ερρίφθη ο κύβος*»). Στη συνέχεια ο Καίσαρας μπήκε με τον στρατό του στη Ρώμη, την οποία οι Συγκλητικοί και ο Πομπήιος με τον στρατό είχαν εγκαταλείψει. Χάρη στην ηπιότητα με την οποία χειρίστηκε την κατάσταση ο Καίσαρας κέρδισε την εμπιστοσύνη της πλειονότητας του λαού.

Στο μεταξύ ο Πομπήιος είχε περάσει στην Ελλάδα αλλά ο Καίσαρας προτίμησε να εκστρατεύσει εναντίον ορισμένων στρατηγών του Πομπήιου που βρίσκονταν στην Ισπανία, ώστε να αποκλείσει αντιπερισπασμούς από τη Δύση. Επιστρέφοντας νικητής στη Ρώμη αναγορεύθηκε το 49 π.Χ. δικτάτορας και προετοίμασε την εκστρατεία του εναντίον του Πομπήιου στην Ελλάδα. Ο Πομπήιος νικήθηκε στη Φάρσαλο της Θεσσαλίας, αλλά ο Καίσαρας συνέχισε να τον καταδιώκει ως την Αίγυπτο, όπου όμως δεν τον πρόλαβε ζωντανό. Οι άνθρωποι του Πτολεμαίου ΙΓ' Διονύσου τον είχαν δολοφονήσει. Στην Αίγυπτο ο Καίσαρας αναμείχθηκε στον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ του Πτολεμαίου και της αδελφής-συζύγου του και της Κλεοπάτρας Ζ'. Παίρνοντας το μέρος της όμορφης και έξυπνης Κλεοπάτρας - την οποία και ερωτεύθηκε - ο Καίσαρας νίκησε τον Πτολεμαίο και την ενθρόνισε ως μοναδική βασίλισσα. Από τη σχέση του με την Κλεοπάτρα ο Καίσαρας απέκτησε τον Πτολεμαίο ΙΕ' Καίσαρα, γνωστότερο ως Καισαρίωνα. Μερικούς μήνες αργότερα ο Καίσαρας εκστράτευσε εναντίον του βασιλιά του Πόντου Φαρνάκη Β', τον οποίο και νίκησε, τη νίκη του αυτή ο Καίσαρας ανήγγειλε στον φίλο του Γάιο Μάτιο με τη θρυλική φράση: «*veni, vidi, vici*» («*ήλθα, είδα, ενίκησα*»).

Επιστρέφοντας στη Ρώμη το 47 π.Χ. ο Καίσαρας αναγορεύθηκε και πάλι για έναν χρόνο δικτάτορας και πήρε μερικά πολύ σημαντικά κοινωνικά μέτρα: απαγόρευσε να αγοράζουν σιτάρι από τις κρατικές αποθήκες όσοι είχαν τα οικονομικά μέσα να το αγοράζουν από την ελεύθερη αγορά, έκανε ρωμαίους πολίτες όλους τους κατοίκους της ιταλικής χερσονήσου και της Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατίας και έδωσε κλήρους γης στους βετεράνους του εγκαθιστώντας τους στις διάφορες ρωμαϊκές επαρχίες. Με εντολή του Καίσαρος ο Έλληνας μαθηματικός Σωσιγένης επεξεργάστηκε ένα νέο ημερολόγιο το οποίο καθιέρωνε έτος 365 ημερών με ένα δίσεκτο (366 ημέρες) κάθε τέσσερα χρόνια. Το «Ιουλιανό» ημερολόγιο αποτελεί τη βάση του σημερινού. Προς τιμήν του Καίσαρος ονομάστηκε και ο μήνας Ιούλιος. Το 46 π.Χ. η θητεία του Καίσαρος ως δικτάτορας ανανεώθηκε για άλλα δέκα χρόνια. Μετά τη νίκη του εναντίον των γιων του Πομπήιου στην Ισπανία ο Καίσαρας ανακηρύχθηκε τον Φεβρουάριο του 44 π.Χ. ισόβιος δικτάτορας (dictator perpetuus). Ο Καίσαρας πλέον εθεωρείτο ημίθεος, του πρότειναν ακόμη και βασιλικό διάδημα, το οποίο αρνήθηκε, αλλά μερικοί Συγκλητικοί πίστευαν ότι δεν θα το αρνιόταν ακόμη για πολύ. Στο όνομα λοιπόν της δημοκρατίας, μια ομάδα Συγκλητικών, οι Ελευθερωτές (Liberatores) όπως αυτοαποκλήθηκαν, στις 15 Μαρτίου του 44 π.Χ., ημέρα της εορτής των Ειδών του Μαρτίου, δολοφόνησαν τον Καίσαρα μέσα στο θέατρο που είχε χτίσει ο Πομπήιος και όπου ο ίδιος ο

Καίσαρας είχε συγκαλέσει συνέλευση της Συγκλήτου επειδή το δικό της κτίριο είχε καταστραφεί από πυρκαγιά πριν από μερικά χρόνια. Εκτός από μέγας στρατηλάτης και πολιτικός ο Καίσαρας υπήρξε και εξαιρετός συγγραφέας. Έχουν διασωθεί δύο μόνο έργα του: τα *Απομνημονεύματα περί του Γαλατικού Πολέμου* (*Commentarii de Bello Gallico*) και τα *Απομνημονεύματα περί του Εμφυλίου Πολέμου* (*Commentarii de Bello Civili*).

Ο Ιούλιος Καίσαρας δεν τιμώρησε την Αθήνα, παρότι δεν ήταν με το μέρος του στον αγώνα του εναντίον του Αντωνίου, μαζί με την Θεσσαλία την άφησε ανεξάρτητη, ακολουθώντας την τακτική των προκατόχων του. Μετά από αυτό το γεγονός και σε ένδειξη σεβασμού προς το πρόσωπο του στήθηκαν αγάλματα του Καίσαρα στην Αθήνα και στη Δήλο. Ο ίδιος το 47 π. Χ. άρχισε την κατασκευή του μεγάλου συγκροτήματος της Αγοράς, που μέχρι σήμερα ονομάζεται «Ρωμαϊκή Αγορά», πιθανότατα επίσης είναι και ο εμπνευστής του μεγάλου δημόσιου ρολογιού, του γνωστού σαν «ο Πύργος των Ανέμων».

Ο Αντώνιος μετά την μάχη στους Φιλίππους φάνηκε γενναιόδωρος στην Αθήνα και αυτό χάριν της συμπαράστασης, που του είχε επιδείξει η πόλη στον αγώνα του για την κυριαρχία. Ενίσχυσε λοιπόν το χώρο επιβολής της εξουσίας της προσθέτοντας στις μέχρι τότε κτήσεις της τα νησιά Αίγινα, Κέα, Ίο και Σκιάθο. Δεν παρέλειψε μάλιστα να επέμβει και στα της διακυβέρνησης της, έτσι, ως οπαδός της ολιγαρχίας έδωσε πολιτική δύναμη στο ολιγαρχικό κόμμα. Σε επίσκεψή του το 39/38 π. Χ. αυτός και η σύζυγος του τιμήθηκαν από την πόλη ως *Θεοί Ευεργέτες*. Την Αθήνα, ωστόσο, επισκέφτηκε αργότερα και η μοιραία γυναίκα για τον Αντώνιο, η γνωστή βασίλισσα της Αιγύπτου, Κλεοπάτρα, την οποία οι Αθηναίοι καλωσόρισαν ως *Νέα Ίσιδα*.

3. Ο Αύγουστος

Κατά τον Πλούταρχο, ο Οκταβιανός (Αύγουστος) μετά τη ναυμαχία στο Άκτιο έπλευσε ως νικητής πλέον προς στην Αθήνα και «*λύνοντας τις διαφορές του με τους Έλληνες, μοίρασε στις πόλεις τα απομεινάρια του πολέμου, επειδή οι πόλεις είχαν περάσει άθλια και είχαν λεηλατηθεί*». Μερίδιο από αυτή τη μοιρασιά πήρε και η Αθήνα. Τον ερχόμενο χειμώνα ο Αύγουστος αποσύρθηκε στη Σάμο, ενώ σε ένα άλλο ταξίδι του το 21 π. Χ. σταμάτησε στην Αθήνα, αλλά πάντα κατά τον Πλούταρχο, έμεινε στην Αίγινα, για να δείξει τον θυμό του στους Αθηναίους για τη βοήθειά τους στον Αντώνιο πριν τη ναυμαχία στο Άκτιο. Σύμφωνα με τον έλληνα ιστορικό Κάσσιο Δίο το 21 π. Χ., ο Αύγουστος εξαιτίας του θυμού του, αφαίρεσε από τους Αθηναίους την κυριαρχία τους στην Αίγινα και στην Ερέτρια και απαγόρευσε στην πόλη να πουλάει την ιθαγένεια της. Λέγεται, ότι προς τα τέλη της βασιλείας του Αυγούστου, ίσως το 13/14 μ. Χ., έγινε μια εξέγερση στην πόλη. Τότε επετράπη στην Αθήνα να ξαναρχίσει νομισματοκοπή όχι σε ασήμι, αλλά σε χαλκό και σαν ειδικό προνόμιο η προσωπογραφία του αυτοκράτορα δεν έπρεπε να τοποθετείται στα νομίσματα.

Στις κατασκευές, που έκανε ο Αύγουστος, προκειμένου να βοηθήσει τη πόλη, ξεπεράστηκε μόνο από τον Αδριανό. Ο ίδιος και ο Αγκρίππας ήταν οι εμπνευστές πολλών κτισμάτων στην Αθήνα. Ο J. Day υποστηρίζει, ότι η ευημερία της πόλης έφτασε στην κορύφωση της στα χρόνια της διακυβέρνησης του Αυγούστου. Από τα πρώτα έργα, που έκανε ο Αύγουστος ήταν οι προσπάθειες αποκατάστασης παλαιότερων ναών και μνημείων. Φρόντισε επίσης για την αποπεράτωση του συμπλέγματος της αγοράς, που είχε αρχίσει ο Ιούλιος Καίσαρας. Το πλέον εκτεταμένο ωστόσο κατασκευαστικό πρόγραμμα ήταν αυτό, που αφορούσε στην ανακατασκευή της παλιάς Αθηναϊκής Αγοράς. Η Ελληνιστική ανοιχτή πλατεία περιβλήθηκε από στοές και άλλα κτίρια, και διακοσμήθηκε όπως η Αγορά της Ρώμης. Η πιο περίτεχνη κατασκευή ήταν εδώ ένα Ωδείο προς τα βόρεια του όλου συγκροτήματος καθώς και ένας ιδιαίτερος χώρος διδασκαλίας για τους Αθηναίους φιλοσόφους. Κατασκευάστηκαν και άλλα κτίρια με θρησκευτικό σκοπό όπως δυο Ναοί, δύο μνημεία πάντα στο χώρο της Αγοράς, ο Βωμός του Αγοραίου Διός και ένα ζεύγος ιωνικών στηλών από Οχυρωματικό Τείχος, έγιναν προσθήκες στην Στοά του Διός και στο Στρατηγείο και τέλος κατασκευάστηκε μια οικία κοντά στο Βουλευτήριο για τους συμβούλους.

Στα χρόνια της διακυβέρνησης του Αυγούστου πρωτοεμφανίζονται οι περίστυλοι οδοί. Ο Πausανίας αναφέρεται σε μια στοά που κατασκευάστηκε αυτό το διάστημα κατά μήκος της

Παναθηναϊκής Οδού ανάμεσα στην Αγορά και τον Κεραμικό, όπως επίσης και σε ένα Ρωμαϊκό λουτρό που χτίστηκε έξω από τη νοτιοδυτική γωνία της Αγοράς. Επισκευάστηκε το Ερεχθείο σε συνδυασμό με την κατασκευή του Ναού της Ρώμης και του Αυγούστου όπως επίσης και τρία καθίσματα στο Θέατρο του Διονύσου. Το παράδειγμα του Αυγούστου για την αναγέννηση της Αθήνας ακολούθησαν πλούσιοι μη Αθηναίοι στην καταγωγή κάτοικοι της, όπως ο Αριαράθης της Καππαδοκίας, ο Ηρώδης της Ιουδαίας και ο Ιούλιος Νικάνωρ από την Ιεράπολη της Συρίας, που αγόρασε το νησί της Σαλαμίνας από το ρωμαϊκό κράτος και το παρέδωσε στους Αθηναίους και για αυτό ονομάστηκε Νέος Θεμιστοκλής».

4. Αντώνιος Πίος

Οι αυτοκρατορικές κατασκευές μειώθηκαν στα χρόνια του Αντώνιου Πίου. Το μεγαλύτερο και σημαντικότερο έργο, άμεσης προτεραιότητας για την πόλη, ήταν η αποπεράτωση του υδραγωγείου, για αυτό ακριβώς και προχώρησε. Η προσοχή του συγκεκριμένου αυτοκράτορα, λάτρη των γραμμάτων, στράφηκε περισσότερο στην οργάνωση του Πανεπιστημίου της πόλης. Παρόλα αυτά έγιναν και εποχής Αντωνίου μερικά κτίρια με τοπικά κυρίως χρήματα. Το Συμβούλιο των 500 έχτισε το *Αγορανομείο* και το *Πομπείον* ανακατασκευάστηκε. Χτίστηκε πάλι το *Ωδείον*, έγιναν επισκευές στα υπάρχοντα λουτρά και κατασκευάστηκαν και κάποια καινούρια. Άνθρωποι των γραμμάτων εντωμεταξύ συνεχίζουν πάντα να επισκέπτονται την πόλη όπως ο ιστορικός και φιλόσοφος Αρριανός και ο Πausανίας ο περιηγητής. Κάποιο βωμοί ένδειξη της ευγνωμοσύνης των κατοίκων της πόλης προς τους ευεργέτες της αφιερώθηκαν αυτό το διάστημα και στον Αντώνιο, λιγότεροι όμως από ότι στον Αύγουστο και τον Αδριανό. Σε έναν τιτλοφορείται ο Αντώνιος, *Ελευθέριος Ζευς*. Αρκετά αγάλματα του στήθηκαν στην Αθήνα, ενώ οι έφηβοι της πόλης γιόρταζαν αγώνες προς τιμήν του.

4. Ο Μάρκος Αυρήλιος και ο Λούκιος Βέρος στην Αθήνα

Ο Ρωμαίος αυτοκράτορας (161- 180 μ.Χ.) και φιλόσοφος Μάρκος Αυρήλιος προερχόταν από οικογένεια γερουσιαστών ισπανικής καταγωγής. Σε ηλικία 8 μόλις ετών έγινε δεκτός στον Ιερατικό Σύλλογο της Ρώμης. Εκπαιδεύτηκε στην ελληνική και λατινική Ρητορική από τους Φρόντο και Ηρώδη Αττικό. Η Στωική Φιλοσοφία, τον καταγοήτευσε, και σε ηλικία 12 ετών φόρεσε το σχήμα των στωικών, υιοθετώντας τον απλό τρόπο ζωής τους. Έγινε ένας από τους επιφανέστερους στωικούς φιλοσόφους. Ιδιαίτερος τον είχε επηρεάσει η διδασκαλία του Επικτήτου. Για τη ζωή του και τη σκέψη του προκύπτουν πληροφορίες από το βιβλίο «Εις εαυτόν βιβλία» που συνέγραψε ο ίδιος στα ελληνικά, κατά την περίοδο 170 - 178 περίπου, όταν ήδη ήταν αυτοκράτορας και το οποίο περιέχει αποφθέγματα και αφορισμούς, με ευγένεια στην έκφραση, φυσικότητα στο ύφος και κλασική λιτότητα. Τα 12 βιβλία των στοχασμών του αποδεικνύουν πόση εσωτερική ηρεμία και παρηγοριά μπορούσε να του προσφέρει η Στωική Διδασκαλία και μάλιστα σε καιρούς ταραχών και συγκρούσεων. Στο ελάχιστο διασωθέν έργο του, που ουσιαστικά δεν είναι παρά το προσωπικό του ημερολόγιο, το οποίο και δεν είναι καν γραμμένο για να διαβασθεί από κοινό, αναφαίνεται ωστόσο, στην πληρότητά της, η υπεύθυνη προθυμία αυτού του φιλοσόφου – αυτοκράτορα για προσφορά υπηρεσιών προς τον άνθρωπο και η θετική υποχρέωση να συνεργασθεί από την θέση του και με όλες του τις δυνάμεις για την διατήρηση του συνόλου, μέλος του οποίου αισθανόταν και ο ίδιος. Μέσα από αυτή την εκπληκτική κατάθεσή του, ο φιλόσοφος, ο οποίος κατά το πέρασμά του από την Αθήνα είχε μνηθεί και στα Ελευσίνια Μυστήρια, αποτολμά την τολμηρή κατάδυση στις σχεδόν απρόσιτες για τους θνητούς ρίζες του «καθήκοντος», με βαθιά συνείδηση του εφήμερου του βίου των θνητών αλλά, από την άλλη, και του αιωνίου της Προνοίας του Κόσμου.

Η θέση αυτή δεν τον κάνει ωστόσο αναχωρητή και απόκοσμο, αλλ' αντιθέτως έναν

βαθύτατα κοινωνικό και ανθρώπινο άνδρα που κηρύσσει δίχως την παραμικρή επιφύλαξη ότι: «οι άνθρωποι γεγονόςσιν αλλήλων ένεκεν, ή δίδασκε ή φέρε» (Η, 59) δηλ. το ότι όλοι μας έχουμε δημιουργηθεί για χάρη των συνανθρώπων μας τους οποίους οφείλουμε ή να καλλιεργήσουμε ή να τους υπομείνουμε. Ως αυτοκράτορας υπήρξε δικαιοτάτος, φιλόανθρωπος και ανεκτικός, παρά το ότι αντιμετώπισε πλήθος των προβλημάτων. Μεταχειρίσθηκε τους ανθρώπους πάντοτε ως όντα ηθικά, διαμόρφωσε την σκληρή νομοθεσία της εποχής και προσπάθησε να συντάξει ένα σώμα νόμων που να εστιάζει στην ισονομία και την ελευθερία του λόγου. Δημιούργησε ειδικό ταμείο για την κήδευση των απόρων πολιτών, περιόρισε την έκλυση των ηθών και την πορνεία, συνέστησε την Κηδεμονευτική Πραιτωρία για την φροντίδα των ορφανών, επέβαλε την υποχρεωτική τήρηση μητρώου γεννήσεων και την ληξιαρχική εγγραφή των πολιτών. Γενίκευσε τις απελευθερώσεις των δούλων και τους έδωσε πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα αλλά και δικαίωμα να κληρονομήσουν τον κύριο τους σε περίπτωση ελλείψεως συγγενών. Απαγόρευσε τις σωματικές τιμωρίες και δίωξε ποινικώς την συκοφαντία και κανονικώς, ως κακούργημα, τον φόνο δούλου από τον κύριο του. Οργάνωσε ένα τέλειο σύστημα επισιτισμού με το οποίο κατέστησε, τουλάχιστον στην χερσόνησο των Απεννίνων, αδύνατους τους λιμούς. Προέβλεψε την απαλλαγή των κατηγορουμένων φρενοβλαβών, νομοθέτησε την «εύνοια ελευθερίας» (δηλαδή την παραδοχή στις δίκες, σε περιπτώσεις αμφιβολιών, της πιο ευνοϊκής για την ανθρώπινη ελευθερία ερμηνείας) και προσπάθησε, δίχως όμως επιτυχία, να απομακρύνει τον λαό από τα ειδεχθή θεάματα των αμφιθεάτρων.

Οι φιλοσοφικές του αντιλήψεις δεν τον εμπόδισαν όμως να γίνει διώκτης των χριστιανών, θεωρώντας τους το μεγαλύτερο κίνδυνο για το ρωμαϊκό κράτος. Έτσι πραγματοποίησε δύο ολιγοτείς διωγμούς των χριστιανών, από 166 έως 168 και από 177 έως 180, λόγω της δραστηριότητας των χριστιανών, οι οποίοι, επιτίθενταν ανοικτά, ακόμη και με βεβηλώσεις συμβόλων και Ιερών ή προτροπές του όχλου σε στάση, κατά ολοκλήρου του κοινωνικού ιστού. Ταυτόχρονα όμως, ο απολογητής του Χριστιανισμού Τερτυλλιανός αποκαλεί στο βιβλίο του «Απολογητική» τον Μάρκο Αυρήλιο στις παραμονές του 3ου αιώνα «προστάτη των χριστιανών». Αυτό εξηγείται ξέροντας ότι ο Μάρκος Αυρήλιος στα πρώτα 15 έτη της βασιλείας του προστάτευε τους χριστιανούς και νομοθέτησε μάλιστα να δικάζονται όλοι όσοι τους ενοχλούν όχι για κάποιες αξιόποινες πράξεις τους, αλλά απλώς λόγω της ιδιότητάς τους. Όντως, ο Μάρκος Αυρήλιος, στάθηκε πάντοτε υπεράνω των πραγμάτων και των υποκειμενισμών, λειτουργούσε πάντα με Δικαιοσύνη και συμπεριφέρονταν με τον πλέον γαλήνιο και ανεξίκακο τρόπο.

Τα αποτελέσματα της ανανέωσης της Αθήνας στα χρόνια της διακυβέρνησης της Ρώμης από τον Μάρκο Αυρήλιο τον 2^ο αι. μ.Χ. είναι εντυπωσιακά. Οι επιγραφές καταδεικνύουν μια καινούρια ορολογία και διατύπωση, ένας νέος άνεμος πνέει στην πόλη. Οι πλούσιοι Αθηναίοι συμμετείχαν στην αστική ζωή αυτή την εποχή και δεν δείχνουν να επηρεάστηκαν από τους δαπανηρούς πολέμους, που διεξήχθησαν από τον Μάρκο Αυρήλιο. Το 170 μ.Χ. είχε εντωμεταξύ καταστραφεί το ιερό στην Ελευσίνα, ενώ μια δεύτερη καταστροφή για την πόλη των Αθηνών διαφορετικής υφής ήταν η πανούκλα, που έφεραν οι στρατιώτες επιστρέφοντας από την εκστρατεία κατά των Πάρθων κάτω από τις διαταγές του Λ. Βέρου. Ο Μάρκος Αυρήλιος, ο αυτοκράτορας φιλόσοφος, ξεκίνησε μια προσπάθεια ανόρθωσης της πόλης, που είχε δοκιμαστεί δωρίζοντας έδρες στο Πανεπιστήμιο της, ενώ ενίσχυσε την οικονομία της αποφασιστικά. Σύντομα τα θετικά αποτελέσματα της συμπεριφοράς του στο χώρο της οικονομίας θα φανούν για την πόλη, μάλιστα, οι αλλαγές ακριβώς σ' αυτό το χώρο θα οδηγήσουν σε δυο σημαντικά αλλαγές συνταγματικής αυτή τη φορά φύσης. Η πρώτη αφορά στο Συμβούλιο του Αρείου Πάγου, το οποίο επανέρχεται στον αποκλειστικό έλεγχο, όσων από τη γέννηση τους ήταν μέλη της αυτοκρατορίας και η δεύτερη στην ίδρυση της Γερουσίας, με σκοπό τη διάθεση προς όφελος της πόλης του πλούτου των

μη- Αρεοπαγιτών. Στην πόλη κατασκευάστηκαν βωμοί προς τιμή του Μ. Αυρήλιου και του Λ. Βέρου και στήθηκαν δυο αγάλματα του Μ. Αυρήλιου ένα στην Ακρόπολη και ένα στο θέατρο, που τον ονόμαζε προστάτη της.

6. Ηρώδης ο Αττικός

Η Αθηναϊκή ιστορία του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα είναι συνδεδεμένη με τη ζωή και την παρουσία στην πόλη του Ηρώδη του Αττικού. Ο Ηρώδης ήταν ο πιο διακεκριμένος πλούσιος μεταξύ των τοπικών μεγιστάνων. Η οικογένειά του ήταν παλιά και σημαντική στην Αττική με εκτεταμένες εκτάσεις στην Κηφισιά και στον Μαραθώνα. Μετά τον θάνατο του πατέρα του, Αττικού, συνέχισε να ξοδεύει τα χρήματα του γενναιόδωρα προς όφελος της Αθήνας, αλλά απέκτησε τόσο μεγάλη δύναμη, που έμοιαζε με τύραννο. Τα κατασκευαστικά του σχέδια συμπεριλαμβάνονται το Παναθηναϊκό Στάδιο και το Ωδείο ενώ είχε αναλάβει κατά καιρούς το κόστος πολλών ακριβών λειτουργιών. Μεταξύ του 170 και του 174 μ.Χ. οι εχθροί του Ηρώδη μπόρεσαν να χρησιμοποιήσουν την μνησικακία των Αθηναίων και να προκαλέσουν τη φυγή του από την πόλη για την πόλη Ορικόν της Ηπείρου, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα μεγάλα οικονομικά προβλήματα για την πόλη. Με έκκληση για συγχώρεση εκ μέρους του Μάρκου Αυρήλιου επέστρεψε στην Αθήνα. Πέθανε περίπου το 177μ.Χ. και θάφτηκε, έχοντας για θέα το στάδιο.

7. Κόμοδος και Σεπτίμιος Σεβήρος

Ο Κόμοδος είναι ακόμη ένας αυτοκράτορας της Ρώμης, που συνέχισε τις φιλελληνικές παραδόσεις. Έγινε Αθηναίος πολίτης και ανήκε στον Δήμο Μπέσα της φυλής *Αδριανίς*. Δέχτηκε μάλιστα αυτή την τιμή, που του πρόσφερε η πόλη, ενόσω ήταν αυτοκράτορας. Επανάφερε την γιορτή των *Παναθηναίων*, η οποία είχε περιπέσει σε αχρηστία και μυήθηκε στα Ελευσίνια μυστήρια. Το ίδιο όπως ο Κόμοδος και ο διάδοχος του ο Σεπτίμιος Σεβήρος είχε μυηθεί στα Ελευσίνια, ποτέ όμως δεν μερολήπησε υπέρ των Αθηναίων κατά την διάρκεια της βασιλείας του. Σύμφωνα με τον βιογράφο του, είχε ενοχληθεί από τους Αθηναίους και σαν αποτέλεσμα περιέκοψε τα προνόμια της πύλης, όταν ανέλαβε την εξουσία. Αυτά τα προνόμια ίσως ήταν η αφαίρεση μέρους της κυριαρχίας της Αθήνας πάνω σε κάποια νησιά. Η Αθήνα αισθάνθηκε τους βαρείς φόρους του Σεπτίμιου Σεβήρου. Η δυσκολία ανάληψης διάφορων λειτουργιών λόγω οικονομικών δυσχερειών είχε φανεί νωρίτερα, όταν ο Αττικός απέσυρε την υποστήριξη του. Ένα-δύο Αθηναϊκά κείμενα έχουν να κάνουν με εγγυήσεις, οφειλές και νόμιμες αποφάσεις από το συμβούλιο του Αρείου Πάγου που συνεδριάζει σαν δικαστήριο. Αυτά τα στοιχεία αντανακλούν τη διαβεβαίωση ανάληψης αστικών λειτουργιών με εγγυήσεις και απειλή προστίμων.

Γ. Ο 3^{ος} μ.Χ. αιώνας

Η πολιτιστική ζωή της Αθήνας συνεχίζεται και τον 3ο αι. μ.Χ.. Το πανεπιστήμιο παρέμεινε ένα πνευματικό κέντρο, που προσέλκυε σπουδαστές από όλο τον τότε γνωστό κόσμο, το καλύτερο όμως πάραυτα μορφωτικό ίδρυμα παραμένει το εφηβικό σώμα (ένα είδος κολεγίου). Ο αριθμός των *εφήβων*, γηγενών και αλλοδαπών αυξήθηκε με το πέρασμα του χρόνου. Εκτιμάται ότι ο πληθυσμός της πόλης το 240 μ.Χ. άγγιζε τις 16.000 περίπου, αργότερα έφτασε στις 28.160. Πάντως οι κατασκευές κατά την διάρκεια του 3^{ου} μ.Χ. αι. φαίνονται να περιορίζονται στην Αθήνα στα απαραίτητα. Ο αυτοκράτορας Βαλεριανός ενίσχυσε την περίμετρο του τείχους του Θεμιστοκλή εν όψει της αυξανόμενης απειλής από τους Γότθους και τους Ερούλους. Οι Ερούλοι εισέβαλαν και λεηλάτησαν τελικά την Αθήνα το 267μ.Χ., μετά από αυτή την εισβολή ο πολιτισμός της άλλαξε ριζικά.